

Iseloomukasvatus kui väärtuskasvatuse meetod: Eesti kogemus

Margit Sutrop

„Harjutades kasvab iseloom“

Tartu Ülikooli eetikakeskuse 12. väärtuskasvatuse konverents

Tartus, 9. detsembril 2019

Mõistete selgitusi

- ▶ **Väärtused** on soovide objektid, mis juhivad meie toimimist. Öelda, et mingi asi on väärtuslik, tähendab, et seda hinnatakse ja peetakse oluliseks. Eristame väärtusi kui *tunnetusobjekte*, väärtusi kui *käitumisprintsiipe* ja väärtusi kui *iseloomuomadusi e vooruseid*.
- ▶ **Iseloomukasvatus** – õpilaste eetilise, sotsiaalse ja emotsionaalse arengu toetamine, mille eesmärk on aidata noortel inimestel kujuneda vastutustundlikeks ja hoolivateks kodanikeks.
- ▶ **Väärtuskasvatus** – iga otsene või kaudne tegevus, mis arendab õpilaste väärtuspädevust (teadmisi väärtustest, oskust väärtustest juhinduda, teha väärtusvalikuid ja neid põhjendada ning väärtushoiakuid).

Väärtuspõhine haridus

- ▶ Haridus tähendab mitte ainult teadmiste andmist vaid ka inimese kasvatamist ja ettevalmistamist 3 rolliks: **töö-, ühiskondlikuks ja isiklikuks eluks.**
- ▶ Teadlik väärtuskasvatus aitab õpilastel saada teadlikuks oma väärtustest ja kujundab selliseid käitumiskalduvusi (voorusi), mis tagavad **isikliku õnneliku elu** ja võimaldavad sidusat kooselu ühiskonnas.

Väärtused ja väärtustamine

- ▶ Väärtustamine on kolmemõõtmeline protsess, millel on nii **kognitiivne, afektiivne** kui ka **tegevuslik** mõõde, mistõttu on väärtuste ja väärtushoiakute muutumisel oma osa nii eeskujudel, teiste inimeste ja ühiskondadega suhtlemisel, refleksioonil, tunnetel ja käitumisviiside pideval harjutamisel.
- ▶ Kõige tõhusam ja süsteemsem on tegelda **väärtuskasvatuse ja väärtusarendusega haridussüsteemi kaudu**, kujundades uut põlvkonda ja tekitades muutusi kogu ühiskonnas.
- ▶ Ühiskonna heaolu ning demokraatliku õigusriigi püsimiseks on oluline toetada dialoogi ja refleksiooni ühiste väärtuste üle ning tegelda süsteemselt **ühiskonna väärtusarendusega**.

Väärtuskasvatus ja väärtusarendus

- ▶ **Väärtuskasvatus:** Iga otsene või varjatud tegevus, mis arendab õpilaste teadmist väärtustest, nende oskusi ja hoiakuid, nii et nad indiviidide ja laiemal ühiskonna liikmetena oleksid valmis toimima teatud väärtuste alusel. Eesmärgiks on soodustada selliste väärtuste kujunemist, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna koostöömise aluseks.
- ▶ **Väärtusarendus:** nii otseselt õpilastele suunatud väärtuskasvatus (selleks sobilike meetodite kasutamine) kui ka üldisema keskkonna loomine, mis kannab teatud väärtusi ja võimaldab refleksiooni väärtuste üle. Väärtusarendus on seotud kogu koolikultuuriga ja õpikeskkonnaga ning sellele on omane pidev sildade ehitamise vajadus kooli deklareeritud väärtuste ja tegelike tavade märkamise ja tõlgendamise vahel.

Väärtuskasvatuse kaasaegsed meetodid

- ▶ Iseloomukasvatus – arendatakse õpilasi kui isiksusi (iseloom hõlmab nii mõtlemist, tundmist kui käitumist), aitab kujundada teatud käitumiskalduvusi toetab isiksuse arengut, praktiseerib voorusi
- ▶ Väärtuste selitamine – ratsionaalse arutluse kaudu (aluseks narratiivid või juhtumid), innustab noori jõudma selgusele oma väärtustes, reflekteerima omaenda ja teiste väärtuste üle
- ▶ Holistlik lähenemine, mis integreerib mõlemad meetodid

Iseloomukasvatuse filosoofilised alused Aristotelese vooruseetikas

- Vana-Kreeka filosoof Aristoteles (384–322 e.m.a.) küsib “Mis on inimese jaoks hüve?” ja vastab: “See on hinge toimimine kooskõlas voorusega (loomutäiusega)”
- Voorused on **vahepealsused**: nt julgus on arguse ja hulljulguse vahel, heldus on ihnsuse ja pillavuse vahepeal.
- Aristotelese jaoks oli voorus **iseloomuomadus**, mis avaldus **seadumuslikus (habituaalses) toimimises** ja mida inimestel on hea omada (mis aitavad elada head elu).

Kui inimene on aus, siis on tal seadumus (dispositsioon) kõigis olukordades ausalt käituda. Inimene ei ole aus mitte puhuti ja ainult siis, kui see talle kasulik, vaid sellepärast, et tal on selline iseloom.

Voorused Aristoteelse järgi

- ▶ **Intellektuaalsed voorused** – vajalikud õigeks tegutsemiseks (autonoomia, kriitiline mõtlemine, uudishimu, refleksioon)
- ▶ **Moraalsed voorused** – võimaldavad meil käituda eetilisel hästi (kaastunne, ausus, tänulikkus, õiglus, julgus, alandlikkus)
- ▶ **Kodanikuvoorused** – vajalikud vastutustundliku kodanikuna käitumiseks, ühishüve edendamiseks (koosmeel, vabatahtlik pühendumus)
- ▶ **Teostamisvoorused** – instrumentaalselt vajalikud intellektuaalsete, moraalsete ja kodanikuvooruste teostamiseks (enesekindlus, vastupidavus, eesmärgikindlus, motivatsioon)
- ▶ **Praktiline mõistus** on ühendav voorus, mis võimaldab tajuda, teada, soovida ja tegutseda vooruslikult. See sisaldab ka moraalse arutlemise võimet olukordades, kus erinevad voorused põrkuvad.

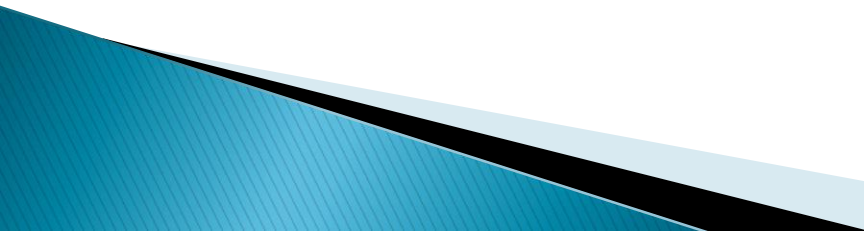
Iseloomukasvatus Aristotelese järgi

- ▶ Kõigi vooruste komplekti olemasolu on hariduses ideaal, mille poole püüelda.
- ▶ Ent reaalsuses enamik seda ei saavuta.
- ▶ Erinevad meetodid aitavad edendada erinevaid väärtusi.
- ▶ Voorused sisaldavad erinevaid elemente ja sõltuvad üksteisest.

Iseloomukasvatus tagab õnneliku (= voorusliku elu)

- ▶ Aristoteles: “Mida me kõige enam tahame luua, on teatud moraalne iseloom meie kaasmaalastes, dispositsioon vooruslikuks eluks ja vooruslike tegude sooritamine”.
- ▶ Selleks, et elada head elu, on vaja arendada voorusi (kui sisseharjutatud käitumiskalduvusi)
- ▶ Haridus tagab õnneliku elu ja õnneliku ühiskonna. Selle tuumaks on aga iseloomukasvatus (kui väärtuskasvatus)

Vooruste elemendid

- ▶ Vooruste märkamine
 - ▶ Voortuste tunnetamine ja mõistmine
 - ▶ Vooruse tundmine – õige emotsioon õiges situatsioonis õigel viisil
 - ▶ Vooruse identiteet – olla pühendunud selle teostamisse
 - ▶ Vooruse motivatsioon – tugev soov vooruslik olla
 - ▶ Vooruse üle arutlemine – miks ja kuidas toimida, sh olukordades, kus väärtuskonflikt
 - ▶ Vooruse ellu viimine ja praktiseerimine – teha õiget asja õigel viisil
-

Peeter Põld „Üldine kasvatusõpetus“ (1932)

Kasvatus on „teadlik, meelega mõjuavaldus täiskasvanud inimese poolt ... kasvava inimese peale mingis soovitavaks peetavas sihis“.

Peeter Põld viitab haridusest rääkides saksakeelsele mõistele *Bildung*, mis osutab inimese vaimlis-intellektuaalsele vormumise protsessile, mille lõpptulemus – saavutatud olek – on haritus.

Peeter Põld, Üldine kasvatusõpetus. Tartu Akadeemiline Kooperatiiv, Tartu 1932, lk 19.

<https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:268108/247262>

B. 747.

ÜLDINE KASVATUSÕPETUS

DR. PHIL. H. C. PEETER PÕLD
TARTU ÜLKOOLI PEDAGOOGIKA PROFESSOR

REDIGEERINUD
JUHAN TORK

MIT EINEM REFERAT:
ALLGEMEINE ERZIEHUNGSLEHRE

F. P. Kestnaal
M. T. N. P. P. P.
Kooliõpetaja

2-173.800k

TARTU 1932

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAIF

Kasvatus, haridus, kultuur

- ▶ Eesti esimene haridusminister Peeter Põld osutas, et kasvatus peab tagama kultuuri edasikandmise isiksuselt isiksusele, avaldama isiksusele kavakindlat mõju eesmärgiga, et seni loodud kultuur kujuneks üksikus inimeses elavaks kultuuriks.
- ▶ „**Haridus** ... on **kasvatuse** läbi omandatud **kultuur**,“ ütleb Põld artiklis „Kultuur ja rahvahariduse korraldus“ (1911)
- ▶ „Antud hariduse definitsioon määrab asja ainult vormiliselt ära. Mida sisuliselt hariduseks ja keda haritud inimeseks pidada, see oleneb meie kultuuriväärtuste hindamisest.“

Hariduse idee ja hariduse kaanon (=kultuuri kaanon)

- ▶ Saksakeelne sõna *Bildung* osutab nii hariduse ideele (viide Platonile) kui ka hariduse kaanonile. *Bildung* osutab inimese eneseloome/tema maailmaga suhestumise protsessile, mis hõlmab mitmesuguseid indiviidis toimuvaid protsesse
- ▶ Kultuur seevastu on kujutluse kaudu saavutatud abstraktsioon, süntees erinevatest nähtustest. Inimene saab kultuurist osa hariduse kaudu: kas haritud inimeses haridusidee kohalolu kaudu või järgides kokkulepitud hariduskaanonit (mis sisult on kultuurikaanon).

Haridus ja haritud inimene

- ▶ Haritusest rääkides viitab Põld neokantiaanlikule saksa filosoofile Friedrich Paulsenile, kelle järgi **haritud inimene** on isiksus, kes on oma loomuse, temperamendi ja anded kasvatuses ja enesekasvatuse teel täiuseni välja arendanud, omades ka kõlblist iseloomu, mis hoolib üldsuse heast käekäigust ja õnnest.
- ▶ „Kes niisuguseks on kujunenud, sel seisavad üldise ja isikulise kultuuri ülesanded silma ees, see tahab ja suudab ka nende kallal ühes töötada. Nõnda haritud iseloomusid kujundada on kasvatuses siht.“

A. ELANC

LAPSEPÕLV JA ISELOOM

Aleksander Elango

„Lapsepõlv ja iseloom“ 1939

- ▶ „Inimene ei ole mitte ainult kasvatus ega ka mitte ainult pärivuse, vaid nende mõlemate koosmõju saadus. Sündides toob ta kaasa hulga päritud algeid, mis aja jooksul ümbruse ja kasvatus mõjul kujunevad kindlaiks omadusteks. Alged on üksnes arenemise võimalused, painduv toormaterjal: oleneb täiesti välistegureist – ümbrusest ja kasvatuses, missuguseks nad kujunevad ja kas nad üldse välja kujunevad. ... Ebasoovitavate omaduste alged võib kasvatuses teel jätta välja kujundamata, soovitatavate eest aga tuleb eriti hoolitseda“.
(Elango, 2 trükk, 1940:10)

Elango: väikelapse arenemise kasvatuslik mõjutamine

- ▶ Heade harjumuste loomine, halbadest vöörutamine
- ▶ Sissekasvamine välismaailma
- ▶ Lapse harrastused ja nende juhtimine
- ▶ Tahte kasvatamine

M. I. Kalinin

Kommunistlikust kasvatusest

**Kõne Moskva partei aktiivi koosolekul
2. oktoobril 1940**

**RK
„Poliitiline Kirjandus“
Tallinn 1940**

Kommunistlikust kasvatusesest

- ▶ „**Kommunistlikule kasvatusesele** pööratakse meil palju tähelepanu./.../
Minu arvates kasvatus on kindel, sihiteadlik ja süstemaatiline kasvatatava psühholoogia mõjustamine selleks, et sisendada temale neid omadusi, mida kasvataja soovib temas näha.
- ▶ ... mida me näeme **kasvatusese** mõistena, nagu: teatud maailmavaade, kombelisuse ja inimühiselu reeglite sisendamine, teatavate iseloomu- ja tahteomaduste, harjumuste ja maitsete väljakujundamine, teatavate füüsiliste omaduste arendamine, jne.
- ▶ Kasvatustöö on kõikide tööde hulgas üks raskemaid. Kõik parimad kasvatusteadlased näevad temas mitte üksnes teadust, vaid ka kunsti. Seejuures nad aga peavad silmas vaid **koolikasvatust**, mis mõistagi on suhteliselt piiratud kasvatus. Kuid on olemas ka elukool, milles **masside kasvatamise protsess** toimub vahetult, milles kasvatajaks on elu ise, riik ja partei, ja kasvatusalusteks on miljonid täiskasvanud, kes kõik erinevad üksteisest oma elukogemuselt, oma poliitiliselt kogemustelt.
- ▶ Kommunistliku kasvatusese peäülesandeks on maksimaalne abistamine meie **klassivõitluses**.“

M. I. Kalinin „Kommunistlikust kasvatusesest. Kõne Moskva partei aktiivi koosolekul 2. oktoobril 1940“ (Tallinn, 1940)

Kommunistliku kasvatusese kaks põhielementi: TÖÖKUS, AUSUS

- ▶ **TÖÖKUS:** võitlus kõrgema tööviljakuse eest
„Ja kui me kõneleme kommunistlikust kasvatusesest, siis tähendab see eelkõige, et iga töölise teadvusse tuleb sisendada kas või algelinegi kohusetruudus tema töö suhtes. ... võitlus kommunismi eest on võitlus kõrgema tööviljakuse eest nii tootmise hulga kui ka selle kvaliteedi mõttes.“ (Kalinin, 1940: 15)
- ▶ **AUSUS**– kohustus hoida ja kindlustada ühiskondlikku omandust.
„Iga NSVL kodanik on kohustatud hoidma ja tugevdama ühiskondlikku ja sotsialistlikku omandust, kui nõukogude korra püha ja puutumata alust, kui oma isamaa rikkuse ja võimsuse allikat, kui kõikide töötajate jõuka ja kultuurilise elu allikat.“ (Kalinin, lk. 15–16). „Ajalugu pole õpetanud inimesi hoidma ühiskondlikku omandust, selle omanduse varastamise harrastajaid aga on alati olnud külluses. Riigivargus oli eelmise valitsemisüsteemi iseloomustavaks jooneks, riigikassa aga – lüpsilehmaks ametnikele.“ (Kalinin, 1940: 16)

Kommunistliku kasvatus 3. element NÕUKOGUDE PATRIOTISM

- ▶ Armastuse arendamine oma sotsialistliku kodumaa vastu:

„...millise vaimustusega meenutavad vabanenud rahvad, toovad oma mälust taas päevavalgele oma eepiliste ja ajalooliste kangelaste kujusid! Nad peegeldavad neid oma parimates kunstiteostes, mis nad siis toovad näitustele Moskvasse – nõukogude vabariikide südamesse, kus igaüks neist otsekui tahaks ütelda NSV Liidu kõikidele rahvastele: vaadake, olen rahvaste suure liidu liige mitte kellegi armust, ma ei ole inimene, kes oleks ei tea kust pärit – siin on mu sugupuu, mille üle olen uhke, ja tahan, et ka teie, kes te olete mu vennad töö ja inimkonna parimate ideaalide kaitsmiseks, näeksite mu sugupuud! /.../ Seltsimehed, ajalugu on pannud meile vastutava ja austava ülesande – lõpetada meie klassivõitlus kommunismi täieliku võiduga.“
(Kalinin, 1940: 22)

Kommunistliku kasvatusse 4. element: KOLLEKTIIVSUS

- ▶ Kollektiivsuse arendamine ja ühiskondlike harjumuste kultiveerimine tähendab ühiskondlike harjumuste sisendamist töösse, „selliste tingimuste loomist, millistes kollektiivsus moodustaks meie harjumuste lahutamatu osa, meie käitumisnormi, et need meie teod toimuksid mitte ainult läbimõeldult, teadlikult, vaid üksteisest järgneksid vaistlikult, orgaaniliselt.“ (Kalinin, lk. 22)

5. Põhiprintsiip KULTUURILISUS

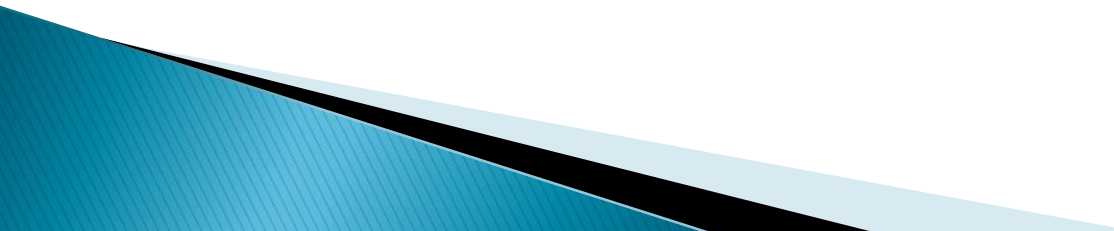
- ▶ **Kultuurilisus** on inimese arenguastme üks parimaid näitajaid: vajalik puhtus nii töös kui igapäevases elus:

„Ma mõistan võitlust kultuurilisuse eest sõna kõige laiemas mõttes – et, näiteks kraanist ei tilguks vett, et Moskvas oleks vähem lutikaid korterites jms. Lutikad – see on talumatu asi, see on häbiasi. Samal ajal aga inimesed esitavad endale küsimus: missugune peab olema inimene kommunismis, missugused peaksid olema tema silmapaistvad omadused. (Naer.) Inimesed targutavad pikalt-laialt lastekasvatusest, ise aga on endile korterites sisse seadnud lutikakasvatuse. Mis see siis on? Ons need kultuursed inimesed?“ (Kalinin, 1940: 25–26)

Ella Lukas

**LASTE
MORAALSE
PALGE
KUJUNDA-
MISEST**

Ella Lukas „Laste moraalse palge kujundamisest“ 1968

- ▶ Kodumaa, patriotismitunne ja laps
 - ▶ Töö on hea kasvataja
 - ▶ Kollektiivsustunde ja seltsimehelikkuse kasvatamisest
 - ▶ Meie lastest peavad saama ausad ja humaansed inimesed
-

NLKP programmis formuleeritud moraalikoodeks

„...ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa, sotsialismimaade vastu;

Kohusetruu töö ühiskonna hüvanguks; kes ei tee tööd, ei pea ka sööma;

Igähe hoolitsus ühiskonna vara säilitamise ja suurendamise eest;

Suur ühiskondlik kohusetunne, sallimatus ühiskonna huvide rikkumise suhtes;

Kollektiivsustunne ja üksteise seltsimehelik abistamine, üks kõigi, kõik ühe eest;

Humaansed suhted inimeste vahel ja üksteisest lugupidamine: inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend;

Ausus ja siirus, kõlbeline puhtus, lihtsus ja tagasihoidlikkus isiklikus ja ühiskondlikus elus;

Üksteisest lugupidamine perekonnas, hoolitsus laste kasvatamise eest;

Sallimatus ebaõigluse, muidusöömise, ebaaususe, karjerismi ja ahnitsemise suhtes;

Kõigi NSVL rahvaste sõprus ja vendlus, leppimatu suhtumine rahvusliku ja rassilise vaenu avaldustesse; Leppimatu suhtumine kommunismi vaenlastesse, rahu ja rahvaste vabaduse vaenlastesse;

Vennalik solidaarsus kõigi maade töötajatega, kõigi rahvastega.

Põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava (2011) alusväärtused

Alusväärtustena peetakse silmas

- ▶ **üldinimlikke väärtusi** (ausus, hoolivus, aukartus elu ees, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu)
- ▶ **ühiskondlikke väärtusi** (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus).

Riiklikus õppekavas (2011) läbiv teema „Väärtused ja kõlblus“

- ▶ Taotletakse õpilase kujunemist kõlbeliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ühiskonnas üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.
- ▶ Õpilast suunatakse
 - 1) Tunnustama väärtusi, kõlbelisi norme ja viisakusreegleid;
 - 2) Analüüsima süstemaatiliselt kõlbelisi norme ja väärtusi;
 - 3) Arutlema üldtunnustatud eetiliste printsiipide üle ja neid omaks võtma;
 - 4) Juhinduma oma käitumises neist põhimõtetest ning hindama iseenda ja kaasanimeste käitumist nende alusel;
 - 5) Osalema kollektiivi eetikakoodeksi ja käitumisreeglite väljatöötamises ning neid järgima;
 - 6) Reflekteerima nii iseenda kui ka kaasanimeste käitumispõhimõtete üle, kasutades kõlbeliste konfliktide lahendamise ning vastutustundlike valikute tegemise oskusi.

Väärtusarendus koolis

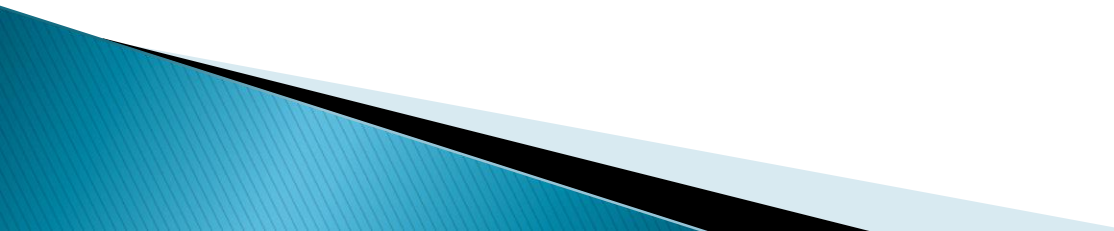
Kompleksne ja kogu kooli korraldust hõlmav protsess

- ▶ Koolikultuuri kaudu
 - Kooli *ethos* - deklareeritud väärtused,
 - Koolikeskkonnas ja õppeprotsesis avalduvad väärtused,
 - varjatud väärtused
- ▶ Õpetaja kui väärtuskasvataja
 - Jäljendatav eeskuju
 - Õpetaja kui käitumisnormide seadja
 - Õpetaja kui väärtusselituse (arutluse) suunaja
 - Õpetaja kui iseloomu kujundaja (tagasiside käitumisele)
- ▶ Õppekavasse integreeritud väärtuskasvatus
- ▶ Varjatud õppekava kaudu toimuv väärtuskasvatus

Väärtuskasvatus kui iseloomukasvatus

- ▶ Iseloom on põhiline eeldus elamaks õnnelikku elu.
- ▶ Eeskujud, emotsionaalne haaratus, koolikultuur, ühised kokkulepitud väärtused.
- ▶ Iseloom ei ole fikseeritud, vaid seda saab arendada ja seda saab ka hinnata (holistlikult) ja tagasisidestada.
- ▶ Voorusi tuleb arendada kooli/lasteaia ja lapsevanemate ning kogukonna koostöös.
- ▶ Iseloomukasvatus võimestab lapsi.

Väärtusarenduse alusprintsüübid

- ▶ Põhiväärtuste sõnastamine ja selgitamine
 - ▶ Eestvedamine ja vastutus
 - ▶ Väärtuskasvatuse süsteemne prioriteediks seadmine
 - ▶ Koolikultuur
 - ▶ Koostöö, partnerlus, kaasamine
 - ▶ Pidev väärtusarenduse protsess
-

Väärtuskasvatuse hindamismudelid hea kooli mudelini

M. Sutrop, H. Harro-Loit, N. Jung „Kooli väärtusarenduse hindamismudel – miks ja kuidas?“ Rmt-s *Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus* (koost. M.Sutrop), Tartu 2013, lk. 199–215.

<https://www.eetika.ee/et/hea-kool-lasteaed>